

СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВИТОКИ

Кондратенко Д.В., Друшляк А.О.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

У статті подано визначення та розглянуто витоки зародження страхування від нещасних випадків. У результаті дослідження було виявлено, що завдяки появі та розвитку страхування від нещасних випадків виникла ціла система страхових заходів, щодо захисту населення.

Ключові слова: страхування від нещасних випадків, нещасний випадок на виробництві, соціальне страхування, система соціального страхування, страхування відповідальності роботодавця.

Постановка проблеми. Страховий захист громадян є одним з важливих напрямків соціальної політики держави, яка спрямована на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень, нещасних випадків та ін. Населення має право на захист, що включає право на їх забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством. Це право гарантується системою загальнообов'язкового державного страхування, а також бюджетними та іншими джерелами соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для страхових виплат.

На даному етапі розвитку країни є актуальним вивчення витоків страхування від нещасних випадків для того щоб мати змогу покращити рівень захисту населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Істотний внесок у розробку теоретичних і практичних аспектів страхування від нещасних випадків внесли вітчизняні вчені В. Д. Базилевич, Н. М. Внукова, Л. В. Временко, О. О. Гаманкова, О. М. Залетов, Ю. С. Конопліна, С. С. Осадець, Р. В. Пікус, К. С. Слюсаренко, С. І. Юрій та інші. Однак існує потреба в подальшому дослідженні витоків та визначення страхування від нещасних випадків на виробництві як складових цілісної системи соціального захисту, так як значні обсяги матеріалів в даній області дослідження і існуючий організаційний порядок вимагають переосмислення і реформації.

Метою статті є вивчення витоків та визначення страхування від нещасних випадків та його впливу на формування всієї системи страхового захисту населення.

Виклад основного матеріалу. Людське життя завжди супроводжують різноманітні ризики, непередбачувані події, нещасні випадки, що завдають значної шкоди не лише майну, а й життю й здоров'ю.

Сучасні тлумачні словники трактують страхування від нещасних випадків як вид особистого страхування в індивідуальній і груповій формі. Передбачає виплату страхової суми (повністю або частково) у зв'язку з настанням несприятливих подій (чи їх наслідків), пов'язаних з життям та здоров'ям страхувальника (застрахованої особи) [1].

Осадець С.С. дає таке визначення страхування від нещасного випадку – це ризикове страхування, яке передбачає виплату страхової суми

лише при настанні страхового випадку (у повному розмірі або певної її частини). Виплати страхової суми або повернення сплачених внесків по закінченні терміну дії договору страхування не передбачається [2].

У законі [3] нещасний випадок визначається, як обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть. Тобто нещасними випадками визнаються лише ті, що трапилися безпосередньо на виробництві чи пов'язані з процесом трудової діяльності. Значимо, що поняття «нешасного випадку на виробництві» визначається по різному в залежності від країни. Наприклад, у Німеччині, Італії та Австрії, це поняття має більш загальне значення та включає нещасні випадки, які мали місце на шляху до та з роботи.

На думку Базилевича В.Д. метою страхування від нещасних випадків є забезпечення страхового захисту на випадок втрати здоров'я чи смерті застрахованої особи внаслідок нещасного випадку [4]. Він зазначає, що страхування від нещасних випадків досить поширений вид страхування, що має тривалу історію.

Як свідчать історичні дані, ще в 1541 році морське право Вісбі вимагало від власників суден страхувати життя своїх капітанів від нещасних випадків. В Голландській республіці вже в 1665 році існував табель винагород за втрату різних частин тіла вояків найманого війська. У XVIII столітті в Німеччині існували спілки взаємодопомоги на випадок перелому ноги, руки [5].

Значного розвитку страхування від нещасних випадків набуло з появою залізничного транспорту, експлуатація якого збільшила кількість нещасних випадків. Таке страхування вперше з'явилося в Англії. Першу компанію зі страхування від нещасних випадків була заснована в 1849 році, вона називалася Railway Passengers Company. В Англії до страхування від нещасних випадків прийшли через судові розгляди щодо завдання шкоди життю і здоров'ю [6].

Після прийняття західними країнами законів щодо цивільної відповідальності підприємців за нещасні випадки на виробництві страхові компанії починають пропонувати продукти страхування від нещасних випадків. На той момент було дуже актуальним колективне страхування, завдяки спільним внескам роботодавців та працівників.

Розвиток страхування від нещасних випадків в Німеччині почався в 50-х роках XIX століт-

тя, коли окремі товариства зі страхування життя стали займатися ним поряд зі своєю основною діяльністю. Подальший розвиток страхування від нещасних випадків пов'язаний тут з прийняттям у 1871 році закону про цивільну відповідальність, який визначив цивільну відповідальність деяких категорій підприємців за нещасні випадки, що сталися з робітниками на їхніх підприємствах. Разом з колективним в Німеччині почало розвиватися й індивідуальне страхування від нещасних випадків [5].

Цікавою є торговельна традиція синевидських (прикарпатських) бойків, котрі з метою власного захисту від нещасного випадку у дорозі, а також вдів і сиріт вдома, створювали братські «компанії». Пов'язані лише моральним авторитетом спільної клятви-присяги, складеної у церкві (села Синевидне, навіть у церкві св. Миколая у Львові), невеликі гурти «бойків» вже сміливо мандрували по усіх, часто небезпечних, шляхах України та сусідніх держав. Взаємна солідарність та господарська статечність бойків справили позитивне враження на населення, з котрим вони постійно торгували [7].

У Російській імперії страхування від нещасних випадків зародилося наприкінці 80-х – на початку 90-х років XIX століття з ініціативи підприємців. У червні 1903 року був виданий закон про винагороду потерпілих внаслідок нещасних випадків робітників і службовців, а також членів їхніх родин на підприємствах фабрично-заводської, гірничої та гірничозаводської промисловості, яким було введений принцип відповідальності підприємця за професійний ризик у випадках завдання робітнику смерті або каліцтва під час здійснення робіт або внаслідок таких. Цей закон зумовив прискорення розвитку в Росії колективного страхування від нещасних випадків. Таке на той час прогресивне страхування з'явилося одним з перших і в Україні, де ще наприкінці XIX століття в Одесі стало розвиватися колективне страхування фабрикантами їхніх працівників. Воно здійснювалося в страхових комерційних організаціях на випадок каліцтва, смерті й тимчасової втрати працездатності під час роботи.

У 1912 році в Росії було ухвалено закони про обов'язкове страхування робітників від нещасних випадків і на випадок хвороби. З цією метою в промислових регіонах утворювалися нові страхові товариства для страхування від нещасних випадків і лікарняні каси для страхування в разі хвороби [6].

Зі створенням СРСР страхування від нещасних випадків почало розвиватися достатньо високими темпами, швидко нарощувалася кількість укладених договорів страхування. 6 квітня 1931 року урядом було введено обов'язкове страхування пасажирів від нещасних випадків на шляхах залізничного, водного, автомобільного й повітряного шляхів сполучень, яке передбачало сплату страхового збору пасажирами під час придбання проїзних квитків і включення його в їх загальну вартість. Але загалом асортимент послуг зі страхування від нещасних випадків за умов монополії держави на ведення страхової справи був невеликий.

З 1988 року в СРСР почався процес збільшення асортименту послуг зі страхування від нещас-

них випадків. Так, у цьому ж році було введено страхування дітей від нещасних випадків, в 1989 – страхування вихованців інтернатів, державних установ, 1990 – страхування працівників залізничного транспорту, колективне страхування водіїв від нещасних випадків, колективне страхування студентів і молоді в будівельних загонах і на сільськогосподарських роботах, страхування спортсменів. Починаючи з 1991 року, після припинення існування СРСР, Україна стала самостійно вирішувати всі питання стосовно організації страхової діяльності.

З 1992 року в Україні стало проводитися державне обов'язкове страхування працівників прокуратури, державне особисте страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори, державне обов'язкове страхування працівників митних органів, державне обов'язкове особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними службових обов'язків.

У подальшому відповідно до Закону України «Про страхування» (1996 р.) впроваджені й такі види обов'язкового страхування від нещасних випадків, як державне страхування життя й здоров'я народних депутатів, військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, податківців, особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони та членів добровільних пожежних дружин (команд), державне страхування спортсменів вищих категорій, страхування членів екіпажу та авіаційного персоналу тощо.

Нова редакція Закону України «Про страхування» (2001 р.) змінила перелік видів обов'язкового страхування від нещасних випадків, який був значно скорочений. З переліку видів обов'язкового страхування було вилучено державне обов'язкове страхування працівників прокуратури та інших правоохоронних органів, державне особисте страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори, державне обов'язкове страхування працівників митних і податкових органів.

Окрім того, у 2001 році в Україні було запроваджено загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Законодавством визначено єдиного страховика – Фонд соціального страхування від нещасних випадків.

Дія закону України «Про страхування» не поширюється на державне соціальне страхування. На відміну від соціального страхування, приватне надає страхувальникові право вибору страхової організації, яка буде надавати йому страхові послуги з цього виду страхування.

В Україні існують дві форми страхування від нещасного випадку: обов'язкове та добровільне. Обов'язкове страхування від нещасних випадків здійснюється в тих випадках, коли законом на вказаних у ньому осіб покладається обов'язок страхувати в якості страхувальників життя й здоров'я інших осіб. Якщо за добровільного страхування від нещасних випадків ініціаторами страхування є фізичні чи юридичні особи, то за обов'язкового страхування ініціатива виходить

від держави, яка в формі закону зобов'язує фізичних та юридичних осіб вносити кошти для забезпечення суспільних інтересів.

Як свідчить світовий страховий досвід, обов'язкове страхування від нещасних випадків здійснюється за трьома напрямками:

1) обов'язкове страхування від нещасних випадків як один з елементів соціального страхування, що покриває ризики виробничого травматизму та професійних захворювань. Страхові внески цього напрямку обов'язкового страхування повністю сплачує роботодавець;

2) обов'язкове державне страхування життя й здоров'я тих категорій державних службовців, чия професійна діяльність пов'язана з підвищеним ризиком нещасного випадку під час виконання службових обов'язків. Таке страхування здійснюється з метою надання страхового захисту застрахованим особам на випадок смерті, втрати працездатності через травму, каліцтво, тілесні ушкодження, що настали під час виконання службових обов'язків унаслідок нещасних випадків;

3) обов'язкове особисте страхування пасажирів, яких перевозять повітряним, залізничним, водним та автомобільним транспортом на міжміських і туристичних маршрутах. Страхуванням покривається ризик смерті або отримання травми й тілесних ушкоджень унаслідок нещасного випадку, пов'язаного з поїздкою [8].

Обов'язкове страхування від нещасних випадків в Україні охоплює загалом усі ці позиції. До обов'язкового страхування від нещасних випадків, що здійснюється страховиками в Україні, зокрема належать: особисте страхування від нещасних випадків на транспорті; страхування спортсменів вищих категорій; страхування життя й здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини; особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах та організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини під час виконання ними службових обов'язків; особисте страхування працівників відомчої (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд) [9].

Страхування від нещасних випадків є також і добровільним видом страхування. Добровільне страхування може бути індивідуальним або колективним. Індивідуальне страхування від нещасних випадків передбачає, що страховальником виступає фізична особа, яка укладає договір страхування стосовно самої себе або іншої фізичної особи.

Індивідуальне страхування від нещасних випадків може поширюватися лише на приватне життя або тільки на час виконання застрахованою особою професійних обов'язків, громадської діяльності, а може охоплювати й все це разом. У разі колективного страхування від нещасних випадків сплата страхових внесків здійснюється за рахунок страховальників, зазвичай це роботодавці.

Страхування від нещасних випадків – найпоширеніший вид особового страхування в Україні. За 2016 рік, у порівнянні з 2015 роком, збільшилися валові страхові платежі зі страхування від нещасних випадків на 301,6 млн. грн. (56,3%); кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків зменшилась на 956,4 тис. одиниць (або на 5,7%); кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків на транспорті збільшилась на 86 713,2 тис. одиниць (до 93 770,4 тис. одиниць) [10].

У таблиці 1 представлено дані про п'ять рейтингових страхових компаній України, яким належить найбільша частка – 71,81% на ринку добровільного страхування від нещасних випадків у 2016 році, що на 11,84% більше, ніж у 2015 році (у 2015 році цей показник склав 59,97%). Це свідчить про домінуюче становище цих страховиків.

Дані табл. 1 свідчать, що страхова компанія «ІНГОССТРАХ» є лідером у галузі добровільного страхування від нещасних випадків: сума страхових платежів за 2016 рік складає 252 993,4 тис. грн, що на 90 297,1 тис. грн більше ніж у 2015 році (+55,5%); сума страхових виплат за аналогічний період збільшилась на 30 844,6 тис. грн (+32,52%) та складає 82 276,7 тис. грн.

Крім того, страховиком у 2015 році оформлено 1 141 804 договорів та врегульовано 77 145 страхових подій, у 2016 році ці показники склали 949 072 та 90 562 відповідно. За підсумками 2014-2016 рр. СК «ІНГОССТРАХ» Лідер Національної Премії Insurance TOP в номінації «Страхування від нещасного випадку».

Незважаючи на певні досягнення, добровільне страхування від нещасного випадку не відіграє достатньої ролі у забезпеченні ефективного соціального захисту населення. Ринок страхування від нещасних випадків розвивається, і як результат, конкуренція в секторі посилиться. Зважаючи на це, ринок приватного страхування зміг би здійснювати обов'язкове страхування від нещасних випадків на виробництві, яке надалі розвине і збільшить вітчизняний страховий ринок.

«Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних

Таблиця 1

Динаміка добровільного страхування від нещасних випадків за 2015 та 2016 рр.

№	Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис. грн		Приріст страхових платежів, %		Сума страхових виплат, тис. грн		Рівень виплат, %	
		2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
1	Інгосстрах	162696,3	252993,4	55,22	55,5	51423,1	82276,7	31,61	32,52
2	Кредо	11302,3	161409	20,95	1328,11	84,8	31816	0,75	19,71
3	Альфа Страхування	20094,2	48069,2	-76,74	139,22	525,2	427,2	2,61	0,89
4	Довіра та гарантія	37133	36812	30,45	-0,86	459	201	1,24	0,55
5	PZU Україна	17597,4	28760,2	50,5	63,43	1018,5	995,5	5,79	3,46

Джерело: розроблено авторами за даними [11]

і здорових умов праці...» (ст.4 Закону України «Про охорону праці»). Тобто первинне і головне завдання роботодавця, незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання – життя і здоров'я працівника. Зрештою, це конституційна константа. На жаль, практика сьогодення свідчить про недотримання цих основоположних принципів у повсякденному житті [12].

Зміна сучасної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку та надання можливості суб'єктам підприємницької діяльності сплачувати страхові внески не в державний Фонд соціального страхування, а у приватні страхові компанії, дозволить запровадити стимули для роботодавців щодо інвестування в більш безпечні умови праці, що зменшить кількість і важкість наслідків нещасних випадків на виробництві.

Висновки і пропозиції. Страхування від нещасних випадків є одним із перших видів страхування. Завдяки розвитку цього виду страхування, з'явилися й інші види страхування, наприклад, страхування відповідальності, спрямованого на захист життя громадян, які в подальшому сформували комплекс заходів всієї системи соціального захисту. Виникнення саме цього виду страхування є фундаментом для створення всієї системи страхового захисту населення.

Пошук концепції розвитку страхування від нещасного випадку в Україні має спиратись на історичний досвід, що має вагомим значення на перспективу. Дослідження механізмів, які забезпечують страховий захист працівників від соціальних ризиків, а також особливості та умови страхування від нещасних випадків стане завданням подальших досліджень.

Список літератури:

1. Ефимов С.Л. Энциклопедический словарь. Экономика и страхование. – М.: ЦЕРИХ-ПЕЛ, 1996, I-X, 528 с.
2. Страхування: Підручник / [Осадець С.С., Гаманкова О.О., Артюх Т.М. та ін.]; за ред. С.С. Осадеця. – К.: КНЕУ, 1998. – 528 с.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
4. Страхування: підручник / [Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Пікус Р.В. та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
5. Вобль К.Г. Основы экономики страхования // Страхование право. – М.: Анкил, 1995. – С. 228.
6. Історія виникнення страхування від нещасних випадків / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://insins.net/insurance-services/105-storya-viniknennya-strahuvannya-ud-neschasnih-vipadkv.html>
7. Витоки національного страхового ринку України: [монографія] М.С. Клапків, Ю.М. Клапків – Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – С. 275.
8. Обов'язкове страхування від нещасних випадків / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://insins.net/insurance-services/107-obovyazkove-strahuvannya-ud-neschasnih-vipadkv.html>
9. Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14.01.1998 № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 23. – Ст. 121 [із змінами та доповненнями]. – [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>
10. Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/files/file00602.pdf>
11. Журнал Insurance TOP № 1(57)2017 – итоги страхового рынка Украины за 2016 год / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://forinsurer.com/insurancetop_57
12. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://social.org.ua/view/3085?print_preview=1

Кондратенко Д.В., Друшляк А.О.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

СТРАХОВАНИЕ ОТ НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ИСТОКИ

Аннотация

В статье представлено определение и рассмотрены истоки зарождения страхования от несчастных случаев. В результате исследования было выявлено, что благодаря появлению и развитию страхования от несчастных случаев возникла целая система страховых мероприятий по защите населения.

Ключевые слова: страхование от несчастных случаев, несчастный случай на производстве, социальное страхование, система социального страхования, страхование ответственности работодателя.

Kondratenko D.V., Drushliak A.O.

Kharkiv National University of Construction and Architecture

THE ACCIDENT INSURANCE: DEFINITION AND ORIGINS

Summary

The article presents the definition and considered the origins of accident insurance. The study revealed that due to the emergence and development of insurance against accidents, a whole system of the insurance activities, protecting the population.

Keywords: accident insurance, accident on production, social insurance, social insurance, insurance of employer's liability.